

Territoriale Kraanvogels in de Engbertsdijksvenen in de broedseizoenen 2011 – 2014

door Peter van den Akker en Gerrit Schepers

In 2011 waren er onverwacht 2 paar territoriale Kraanvogels in de Engbertsdijksvenen aanwezig (van den Akker & Stevens 2011). In 2012 en 2013 had één paar Kraanvogels een territorium in het gebied, maar nestbouw en eileg konden niet worden vastgesteld. In 2014 was het eindelijk raak, want op 31 mei werd een nest gevonden met hierin resten van eischalen. In dit artikel doen we verslag van de waarnemingen in de 4 broedseizoenen waarin 5 territoria zijn vastgesteld. Om risico op verstoring te voorkomen ontbreekt kaartmateriaal.

Kraanvogel op 2 mei 2014 op nestlocatie. Foto: Gerrit Schepers

Gebiedsbeschrijving

De Engbertsdijksvenen is eigendom van SBB en circa 1000 ha groot. Het is een grotendeels vergraven hoogveen waar vanaf de jaren '80 van de vorige eeuw herstelwerkzaamheden zijn uitgevoerd door de aanleg van veendammen. Het doel was vasthouden van regenwater en herstel van de veenmosvegetaties. De vernatting van de Engbertsdijksvenen was aanvankelijk zeer succesvol, maar in 1998 scheurden op enkele plaatsen de veendammen door grote waterdruk en ontstonden lekkages. In de zomers van 2005 en 2006 is rond de hoogveenkern in het noordelijk deel van het reservaat een nieuwe dam gemaakt van keileem en afgedekt met zwartveen. Aanvullend zijn centraal in het reservaat in de zomer van 2008 vergelijkbare dammen aangebracht. Hierdoor is de waterstand in deze deelgebieden duurzaam verhoogd, waaronder de delen waar zich 4 van de 5 Kraanvogelterritoria bevonden. Kraanvogels zijn gevoelig voor verstoring door menselijke activiteiten; de verstoringafstand voor wandelaars en fietsers bedraagt ongeveer 400 m (mededeling Herman Feenstra). De wandelpaden bevinden zich in het noordelijk en zuidelijk deel, in het centrale deel hier tussen is een gebied van circa 2 x 3 km niet toegankelijk voor publiek.

Methode

De avifauna in de Engbertsdijksvenen wordt intensief onderzocht, onder andere door de telgroep Engbertsdijksvenen die sinds 1978 in het gebied actief is. Voor het karteren van de Kraanvogels zijn de volgende telmethoden gebruikt:

- elke 2 weken slaapplaatstellingen vanaf meerdere posities in het gebied in de periode half september – begin april;
- broedvogelkarteringen van begin april tot half juni (6 – 8 bezoeken). Als territorium indicerende waarnemingen zijn aangehouden: duet-roepen, paringsmars, copulaties en locaties van invallende en afvliegende

vogels. Alle jaren is een gebied van minstens 400 m rond mogelijke nesten niet gekarteerd om verstoring te voorkomen;

- ochtend- en avondtellingen van de foerageerlocaties in het agrarisch gebied rond de Engbertsdijksvenen (van eind januari tot in juli). Op basis van deze driewekelijkse tellingen (door Gerrit Schepers en Herman Stevens) kon steeds een goede schatting van het aantal aanwezige vogels worden gemaakt en van de mogelijke startdatum van broeden. Kraanvogels foerageren altijd als paartje, maar vanaf de start van het broedproces foerageert de niet-broedende vogel solitair. In april en mei zijn 2 – 3 tellingen synchroon met de broedvogelkarteringen uitgevoerd;
- simultaantellingen vanaf meerdere locaties in het reservaat van invallende en afvliegende vogels;
- zoeken naar nesten en ruipennen na het broedproces, meestal in juli. Hierbij is in berken geklommen om vanaf circa 3 – 4 m hoogte de omgeving te kunnen afspeuren.

Resultaten

In alle 4 broedseizoenen waren territoriale Kraanvogels in de Engbertsdijksvenen aanwezig en ook voor korte of langere tijd andere Kraanvogels (zie tabel 1). De territoria bevonden zich steeds centraal in de

Dammenbouw centraal in de Engbertsdijksvenen in september 2008. Foto: Gerrit Schepers

Engbertsdijksvenen in dezelfde omgeving. In het eerste broedseizoen met territoriale Kraanvogels (2011) waren maximaal 14 ex aanwezig en bleven ook de gehele herfst 3 – 7 vogels in het gebied. In 2012–2014 waren er minder Kraanvogels in het gebied aanwezig die na het broedseizoen ook eerder verdwenen. Alleen in 2014 is een gebruikt nest gevonden; in geen enkel jaar zijn ruiveren gevonden.

Broedseizoen 2011

Dit was het eerste broedseizoen met pleisterende Kraanvogels in het gebied (zie van den Akker & Stevens 2011). Het aantal vogels nam vanaf begin maart geleidelijk toe tot een maximum van 14 vogels half mei. Daarna nam het aantal vogels snel af tot 3 ex. Twee paartjes vertoonden territoriaal gedrag; de territoria lagen slechts 300 – 400 m van elkaar. Eind juli zijn deze territoria afgezocht op nesten, echter zonder resultaat. De vogels foerageerden in agrarisch cultuurland uitsluitend ten westen van de Engbertsdijksvenen op circa 1750 – 3000 m vanaf het centrum van de territoria. In het najaar groeide het aantal vogels tot 5 – 7 exemplaren welke tot eind december in het gebied bleven hangen.

Broedseizoen 2012

Het enige territoriale paartje is tussen 22 februari en 14 april veelvuldig foeragerend waargenomen zowel ten oosten als ten westen van het reservaat. De vogels lieten op 9 en 13 maart een paringsmars zien en op 9 maart werd gecopuleerd in het territorium. Van 7 – 12 mei foerageerde er nog maar

1 adulte vogel op de bekende locaties buiten het veen, mogelijk zat de tweede vogel toen te broeden. Tussen 12 mei en 20 juni zijn geen foeragerende vogels in het agrarisch gebied gezien, wel is op een aantal data één vogel foeragerend in het reservaat gezien. Vanaf 20 juni foerageerde het paartje weer gezamenlijk buiten het reservaat, echter zonder jongen. Op 3 en 13 juli is tevergeefs naar een nest gezocht in het territorium. Wel leek er geschikt broedbiotoop aanwezig; ondiep water tot 30 cm diepte met plas/drasvegetaties van Pitrus-, Pijpenstro- en Eenarig wollegras. Op 21 en 22 april is er ook een onvolwassen vogel waargenomen. Op 26 en 27 april zat een paartje voor het kijkscherm op zuid, welke op beide dagen in zuidelijke richting hoog opcirkelend afvloog. Mogelijk was dit een tweede paartje omdat de locatie en afvliegrichting afwijkt van alle andere waarnemingen dat jaar.

Broedseizoen 2013

Op 13 februari is voor het eerst een paartje Kraanvogels binnen de reservaatgrenzen waargenomen en wel op dezelfde locatie waar in 2011 en 2012 een paar een territorium had. Op 19 en 21 april werden op een foeragerlocatie s'ochtends vroeg direct na aankomst een drietal paringen gezien. Deze locatie lag op circa 1000 m van het centrum van het territorium. In april is een aantal malen gezien dat het paartje overdag het reservaat weer invloog om hier te rusten of te foerageren. Tussen 4 mei en 4 juni is het paar niet meer foeragerend buiten het reservaat gezien. Op 10, 11 en 15 mei zijn foeragerende solitaire vogels in de Engbertsdijksvenen gezien of

Het paartje op 6 juli 2014 nabij Engbertsdijksvenen; na het broedseizoen kleuren de rugveren licht bruin. Foto Gerrit Schepers

gehoord. Deze plekken lagen zeer verspreid door het veen op afstanden van circa 1,5 km vanaf het centrum van het territorium. Op 11 mei is tussen 6.15 en 7.35 uur vanuit een boomtop het territorium geobserveerd maar er zijn toen geen Kraanvogels gezien. Wel werd westelijk van het territorium 3x getrompetter gehoord. Op 17 mei is tussen 6.30 en 8.30 uur opnieuw vanuit dezelfde boomtop het territorium geobserveerd; om circa 7.50 uur kwam een vogel invliegen en begon na het neerstrijken te trompetteren. Dit leek op een begroetingsceremonie waarna kortstondig een tweede vogel was te zien die omhoog kwam en daarna weer ging zitten. Hierdoor rees het vermoeden dat het paar op deze locatie een nest had. Op 19 mei is gezien dat beide vogels afvlogen van de mogelijke nestlocatie en gingen foerageren. Een signaal dat er niet of niet meer werd gebroed. Op 20 mei is in de middag opnieuw vanuit een boomtop de mogelijke nestlocatie geobserveerd, echter zonder waarnemingen van Kraanvogels. Ook op 24 mei vloog het paar vroeg in de ochtend vanuit het territorium af naar een foerageergebied en liet daar een duet-roep horen. Om geen risico te lopen een eventueel vervolggel te verstoren is de mogelijke nestlocatie pas op 28 juni nauwgezet afgezocht, zowel vanuit boomtoppen als wadend door de veenputten. Er is geen nest gevonden.

Het paar foerageerde tussen 21 feb en 4 mei steeds gezamenlijk oostelijk van de Engbertsdijksvenen. Slechts eenmaal is het paar westelijk van het reservaat gezien (1 maart). Buiten het territoriale paar sliep in de periode 12 maart – 21 april s'nachts een groep van maximaal 126 Kraanvogels nabij de hoogveenkern. Deze groep foerageerde meestal in Duitsland op circa 6 – 8 km vanaf de Engbertsdijksvenen. Rond half april foerageerden de laatste Kraanvogels uit deze groep doortrekkers in de nabijheid van het territoriale paar. Meerdere keren is toen waargenomen dat het mannetje agressief gedrag vertoonde en andere Kraanvogels weg joeg. Buiten deze groep doortrekkers is op 10 juni een tweede paartje gezien; deze vogels hadden een aanmerkelijk bruinere rug. Ook is op 17 mei en 24 juni een solitaire vogel waargenomen, deze vogel had ook meer bruine veren op de rug. Het territoriale paartje sliep tot begin april bij de groep doortrekkers, maar het paar vloog echter niet mee naar de foerageergebieden in Duitsland. Vanaf begin april sliep het paar in hun territorium.

Broedseizoen 2014

In 2014 was wederom 1 paartje aanwezig; op 23 feb zijn de vogels voor het eerst in het reservaat gezien op dezelfde locatie waar ook de vorige jaren het territorium lag. Alleen op 19 april zijn 3 vogels gezien. Van eind januari

	2011	2012	2013	2014
Aantal territoriale paren	2	1	1	1
Maximum aantal vogels	14 ex	3 ex	5 ex	3 ex
Datum eerste waarneming	27 feb	22 jan	28 jan	29 jan
Datum laatste waarneming	30 dec	10 sept	7 sept	22 juli
Mogelijke start broeden	niet	7 mei	4 mei	29 april

Tabel 1. Aantal territoria en vogels, fenologie en mogelijke start van broeden in 2011 – 2014.

Verlaten nest op 31 mei 2014. Foto: Gerrit Schepers

Resten van eischalen gevonden in Kraanvogelnest op 31 mei 2014. Foto: Gerrit Schepers

tot en met eind april foerageerde het paartje veelvuldig aan de oost- en westzijde van het veen op afstanden van 1.000 – 2.500 m vanaf het hart van het territorium. Vanaf 29 april werd hier nog maar 1 vogel gezien. Op 2 mei is een vogel in het territorium gezien die alleen met de kop boven het Pijpenstro uit kwam. De vogel keek een poosje om zich heen en leek met de snavel op de grond iets te verleggen; mogelijk in een nest. Daarna ging de vogel weer zitten. Op 26 mei is op dezelfde locatie weer een vogel met hetzelfde gedrag gezien. Bij het posten op 29 mei kwam het paartje vanuit het zuiden aanvliegen, een signaal dat er niet meer werd gebroed en er ook geen jongen konden zijn. Daarom is deze locatie op 31 mei kort bezocht waarbij direct een Kraanvogelnest werd gevonden. De nestomgeving betrof open water met een vrij open vegetatie van Pitrus welke naar de oevers toe dichter werd. Het nest bestond uit pitrusresten en zag er rommelig uit. Dieper in het nest lagen restanten van eischalen die al verkleurd waren. De waterdiepte in een straal van 25 m rond het nest bedroeg 30 – 90 cm, rondom het nest was deze circa 50 cm. Er liep een breed spoor vanaf de oever naar het nest, waarschijnlijk de vaste looproute van de Kraanvogels. Op 9 maart foerageerde eenmaalig een groep van circa 85 vogels op een akker oostelijk van de Engbertsdijksvenen.

Discussie

De vestiging in de Engbertsdijksvenen is gestart in 2011 met een groep van 14 vogels, waarschijnlijk niet-geslachtsrijpe Kraanvogels. Uit deze groep vormden zich 2 territoriale paartjes waarvan er in de 3 volgende jaren 1 overbleef. Dit paar gebruikte steeds hetzelfde territorium. Het lijkt alle jaren om hetzelfde paartje te gaan; Kraanvogels zijn namelijk monogaam en in principe levenslang gepaard. Ook gebruiken ze vaak meerdere jaren dezelfde broedplaats (Glutz von Blotzheim 1973 et al). Naast het zekere broedgeval in 2014, duiden verder alleen de waarnemingen uit 2012 op een mogelijke broedpoging. Omdat er toen op de mogelijke nestlocatie intensief naar een nest is gezocht, is het niet waarschijnlijk dat er in dat jaar is gebroed. Ook is het onwaarschijnlijk dat het paartje elders in het gebied heeft gebroed omdat er geen territoriaal gedrag op andere locaties is gezien.

De vestiging van de Kraanvogel in de Engbertsdijksvenen past in het beeld van de groeiende Nederlandse populatie. Na de succesvolle vestigingen in het Fochteloërveen (2001) en het Dwingelderveld (2007) is de Engbertsdijksvenen (2014) het derde gebied in Nederland waar de Kraanvogel met zekerheid is gaan broeden. De forse vernatting door de dammenbouw in 2008 in de centrale delen van de Engbertsdijksvenen heeft waarschijnlijk

gunstig gewerkt op de vestigingskansen van de Kraanvogels. Ook de rust in het centrale deel van het reservaat lijkt een cruciale factor.

In het Fochteloërveen was het eerste succesvolle broedgeval in het derde seizoen en in Dwingelderveld in het zesde seizoen. Het feit dat in de Engbertsdijksvenen in 4 seizoenen nog geen jongen vliegvlug zijn geworden past in de ontwikkelingen in de andere 2 gebieden. Het paartje is in 2014 waarschijnlijk 29 april gestart met broeden. Met een gemiddelde broedduur van 30 dagen (Glutz von Blotzheim 1973 et al) moeten de eieren rond 27 mei zijn uitgekomen. De restanten van eischalen die in het nest zijn gevonden waren verkleurd, mogelijk is dit veroorzaakt door het zure en bruine veenwater. Een andere optie voor de verkleuring is dat het resten van een eerder broedsel uit 2014 zijn geweest. Voor 29 april is er echter geen periode geweest waarin er 1 vogel in de foerageergebieden is gezien. Het nest was dermate opvallend dat het onmogelijk een onontdekt nest met eiresten uit 2013 kan zijn geweest.

Wat betreft de oorzaak van het mislukken van het broedsel rond 29 mei tasten we in het duister. Op 31 mei kwam het paartje tijdens het zoeken naar het nest nog even kijken en alarmeren. Dit was een teken van nestbinding en dat het broedsel toen pas recent was mislukt. Er lijken 2 oorzaken voor de mislukking mogelijk:

- de extreme weersomstandigheden op 28 en 29 mei; toen is in Westerhaar een enorme regenval gemeten van in totaal 105 mm. Het nest met jongen heeft deze hoeveelheid water over zich heen gekregen, mogelijk met enige stijging van het waterpeil en verzwakking van het drijvende nest. Sterfte van de kleine nestjongen als gevolg van afkoeling door de regen is een mogelijk oorzaak van mislukking;
- predatie door Das, Vos of Wild Zwijn. In Duitsland is het Wild Zwijn een bekende predator van Kraanvogelnesten. Voor alle predatoren is de waterdiepte rond het nest

fors. Bij predatie liggen kleine eiresten niet voor de hand maar eerder grotere schaaldelen in combinatie met een gedeeltelijke vernieling van het nest.

Gezien de ervaringen in het Fochteloërveen en Dwingelderveld verwachten we voor de Kraanvogel een mooie toekomst in de Engbertsdijksvenen. Het broeden van Kraanvogels lijkt voor Overijssel niet beperkt te blijven tot dit grote veengebied; want in 2014 hebben zich ook 2 – 3 paar territoriale Kraanvogels gevestigd in de grensoverschrijdende gebieden Aamsveen, Witte Veen en Haaksbergerveen (Rosenbrand & van den Akker 2014). We zullen u via Vogels in Overijssel op de hoogte blijven houden van de ontwikkelingen!

Dankwoord

Rick Ruis (Staatsbosbeheer), Herman Stevens, Herman Feenstra en Gerrit Gerritsen gaven commentaar op het concept van dit artikel, waarvoor dank.

Literatuur

- Akker van den , P. & H. Stevens, 2011. Territoriumhoudende Kraanvogels in de Engbertsdijksvenen in 2011. Vogels in Overijssel 10 (2011): 32-41.
- Feenstra H. & H. Kuipers, 2012. Wat je met rust laat, kan groeien. Het Fochteloërveen. Uitgave van Het Waait, Steenkamer.
- Glutz von Blotzheim G., Bauer K. & Bezzel E. 1973. Handbuch der Vogel Mitteleuropas. Band 5. Galliformes und Gruiformes. Akademische Verlagsgesellschaft – Frankfurt am Main.
- Rosenbrand, K & P. van den Akker, 2014. Baltsende Kraanvogels in 2014 in 3 veengebieden in Oost-Twente. Ficedula 43(3): 28 – 30.
- www.hetfochteloerveen.nl

Peter van den Akker
Lochemseweg 28, 7475 PB Markelo
akkervanden@planet.nl

Gerrit Schepers
gerrit.schepers@home.nl